

EGY TAGMONDAT VAGY KETTŐ?*

INFINITÍVUSZI SZERKEZETEK A MAGYARBAN

SZÉCSÉNYI KRISZTINA

1. Bevezetés

A magyar mondatok bal perifériáján az összetevők meghatározott (Topik – Kvantor – Fókusz) sorrendben követik egymást. Ez alapján az infinitívuszi tagmondatok is CP-nek tekinthetők, hiszen rendelkeznek olyan projekciókkal, amelyek egyértelműen a mondat bal perifériáján jelennek meg, pl. TopP, NegP, QP vagy FP.

Egyes infinitívuszi szerkezetekben azonban a QP egyértelműen megelőzheti a TopP-t. Egy fókuszált összetevő jelenlétében ez a váratlan szórend teljesen grammatikus, ill. a főmondat alanya meg is jelenhet az infinitívusz argumentumai között. Ez arra utal, hogy ez esetben a tagmondatok közötti határok eltűntek, a mondat egy tagmondatból álló szerkezetként viselkedik.

Dolgozatom fő kérdése az, hogy létezik-e olyan megközelítés, amely egységes elemzést tudna adni az egyértelműen két tagmondatból álló infinitívuszos szerkezetek és a látszólag legalábbis egy tagmondatnak tűnő esetek viselkedésére.

Javaslatom Hinterhölzl (1999) adaptációja a magyar nyelvre, miszerint az egy tagmondatból állónak látszó infinitívuszi szerkezetek is levezethetők két CP-t tartalmazó reprezentációból. A tagmondatok összeolvadása Roberts (1997) „T-a-T-be” mozgatásával magyarázható. Ez a megközelítés néhány, a határozók sorrendjével kapcsolatos problémát is megold, valamint az infinitívuszi szerkezetek kettős viselkedésének problémájára is egyszerű magyarázatot ad (miszerint ugyanaz a mondat esetenként úgy viselkedik, mintha csak egy tagmondatból állna, máskor pedig úgy, mintha kettőből (É. Kiss 1987; Haegeman és van Riemsdijk 1986 mintájára)).

A dolgozat számos infinitívuszos szerkezetet tárgyal, ennek során az infinitívuszi és a finit tagmondatok közötti különbségek is felmerülnek. Noha

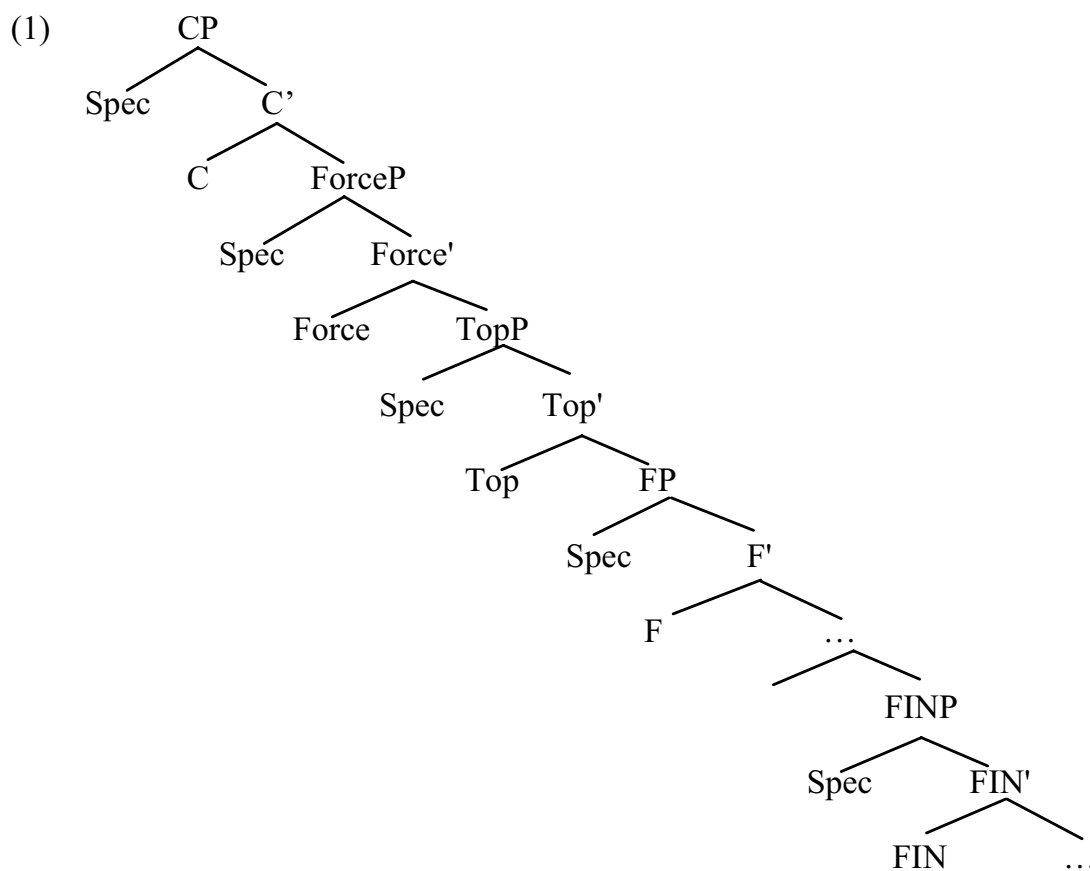
* A dolgozat megírásához nyújtott segítségért szeretnék köszönetet mondani a cikk bírálójának, valamint témavezetőmnek, Kenesei Istvánnak. A szövegben maradó tévedésekért és hibákért természetesen csak engem terhel a felelősség.

a két szerkezet alapvetően nagyon hasonló egymáshoz, a dolgot arra is rámutat, hogy akadnak eddig nem említett különbségek is.

2. A bal periféria a magyarban

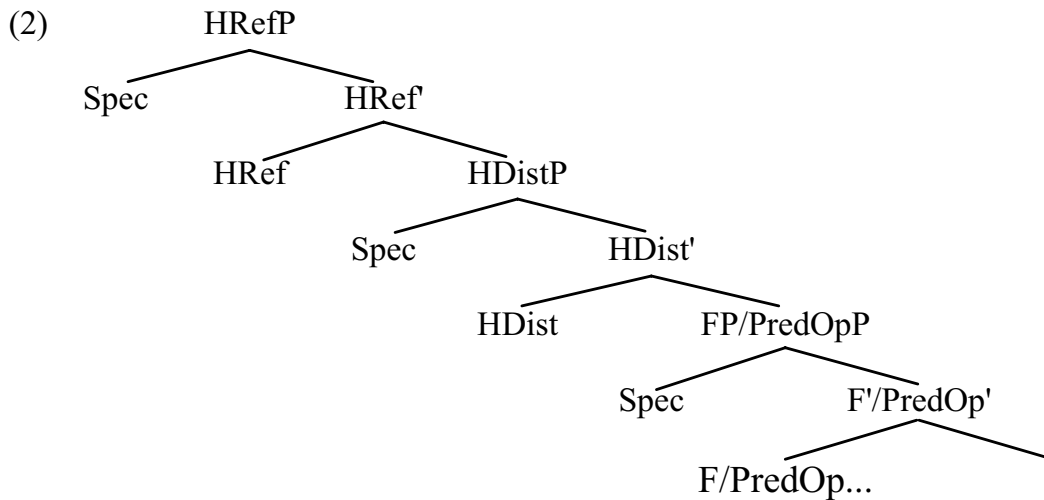
Köztudott, hogy a magyarban, mint diskurzus-konfigurációs nyelvben a diskurzusfunkciókat betöltő elemeknek van meghatározott szerkezeti pozíciója. A topikok és a fókuszok saját TopP és FP projekciókkal rendelkeznek, amelyek meghatározott szintaktikai tulajdonságokkal bírnak: míg a TopP projekció rekurzív, a FP nem az, legalábbis az ige előtti tartományban nem. A topik opcionális fonológiai hangsúllyal rendelkezik, a fókusz közvetlenül ige előtti pozícióban jelenik meg és kötelezően hangsúlyos. A diskurzusban betöltött szerepeket tekintve a topikról azt mondhatjuk el, hogy szigorúan ismert információ kell, hogy legyen, míg a fókusz lehet új vagy ismert.

Rizzi (1997) ezeket az összetevőket a mondat ún. C-tartományába (más szóval a bal perifériára) helyezi. A vP-shell-t magában foglaló V-tartománnyal és a predikátum inflexiós jegyeit ellenőrző funkcionális kategóriákat tartalmazó T-tartománnyal szemben ez a terület egyfajta operátor-mezőként funkcionál, ahol a mondat illokúciós erejéről, információszerkezetéről, finitségéről, stb. találunk információt. Ez a Split-CP hipotézis lényege, miszerint tehát a CP-n belül további önálló funkcionális projekciókat találunk:

A jelenlegi szintaktikai modellek közül, amelyek a CP-n belül további projekciókat tételeznek fel (Szabolcsi 1997; É. Kiss 1998; Puskás 2000) jelen dolgozat Szabolcsi (1997) szerkezeti leírásából indul ki, amely Beghelli és Stowell (1997) hatókör-elméletét követve az ige előtti pozícióban szigorú Topik (HRefP) – Kvantor (HDistP) – Fókusz (FP/PredOpP) sorrendet határoz meg a magyar nyelvben:¹

¹ Szabolcsi (1997) kritikáját l. Surányi (2002).

3. A magyar infinitívuszi szerkezetek

Ma már elfogadott az a megközelítés, amely szerint a magyar nem-finit szerkezetek teljes tagmonddal egyenértékűek (É. Kiss (2002); Kenesei (2002); Dalmi (2004)). Ezt a következő megfigyelések támasztják alá:

- (i) az infinitívuszi vonzatok is rendelkeznek TopP és FP projekcióval, ahová magának az infinitívusznak az argumentumai mozoghatnak:
- (3) András megtanította a diákokat [_{CP} [_{TopP} a mondatot [_{FP} csak LFG-ben [_{AgrP} elemezni PRO]]]].
- (ii) az infinitívuszi vonzatok mondatszintű NegP projekcióval is rendelkeznek:
- (4) Szeretném a pénzemet nem elkölteni PRO a hónap végéig. [Dalmi 2004]
- (iii) a nem-finit tagmondatokban az ige előtti összetevők sorrendjére vonatkozóan ugyanazokat a megszorításokat találjuk, mint a finit tagmondatok esetében, pl. a kvantornak meg kell előznie a fókuszban lévő összetevőt:
- (5) a. Mikor vizsgálod meg [[a minden könyvet csak szemüveggel olvasó] diákokat]?
 b. *Mikor vizsgálod meg [[a csak szemüveggel minden könyvet olvasó] diákokat]? [Kenesei 2002]

A fenti példák egyértelműen azt mutatják, hogy az infinitívusznak is van saját CP projekciója, ahol a finit tagmondatokra jellemző sorrendi megszorítások is érvényesülnek.

A következő mondatok alapján azonban úgy tűnik, hogy az infinitívuszi vonzat nem minden esetben rendelkezik ezzel az önálló CP projekcióval. Míg a (6a) mondat grammatikalitása megkérdőjelezhető, a (6b) mondatban, ahol egy fókuszált összetevő jelenik meg a főige előtti pozícióban, a kvantor és a topik fordított sorrendje teljesen grammatikus. A mondat valójában kétértelmű, a *tegnap* értelmezhető az akarás módosítójának is, de egyértelmű, hogy a domináns értelmezés az, amikor az időhatározó az infinitívuszi igealakra vonatkozik. Tehát a fókuszált összetevő nem a saját, infinitívuszi igéjéhez kapcsolódó fókusz-pozícióban jelenik meg, hanem a mátrix ige FP-jében. Fókuszált összetevő jelenlétében ráadásul a főmondat alanya az infinitívuszi tagmondat összetevőivel szabadon keveredhet (6c). Mindez arra utal, hogy ebben a szerkezetben a tagmondatok közötti határ megszűnt, az összetevők sorrendje egy egyszerű fókuszos tagmondat szabályai szerint viselkedik.

- (6) a. ?Péter oda akar [QPminden könyvet] [TopPMarinak] adni.
b. Péter TEGNAP akart minden könyvet Marinak adni.
c. TEGNAP akart minden könyvet Péter odaadni Marinak.

A magyar nyelvészeti irodalomban találunk arra vonatkozó adatokat, hogy bizonyos feltételek teljesülése esetén (pl. fókuszált összetevő jelenléte vagy hiánya) frázishatárok törlődnek. A különböző típusú igei komplexumok a magyar nyelvben É. Kiss (1999) szerint a fókuszált összetevő hiánya által kiváltott újraelemzés (reanalízis) eredményei, amit a következőképpen határoz meg:

Újraelemzés: olyan szerkezetben beszélhetünk újraelemzésről, ahol XP közvetlen összetevője egy Y projekciónak, YP pedig közvetlen összetevője egy Z projekciónak. XP Z projekció közvetlen összetevőjeként elemződik újra, ha az YP frázishatár törlődik vagy átjárhatóvá válik.

Újraelemzésre a (7) mondatban találunk példát, ahol az igemódosító *szét*, amely eredetileg egyértelműen a *szedni* igéhez tartozik, kötelezően a

finít igét megelőző pozícióba mozog számos igei kifejezésen keresztül. Ahhoz, hogy ez a mozgás megtörténhessen, a frázishatároknak valóban törlődniük kell.

(7) János szét fogja akarni kezdeni szedni a rádiót.

A jelen dolgozat tárgyát képező beágyazott infinitívuszi mellékmondatokban végbemenő újraelemzés több szempontból is különbözik az igei komplexumokban történő újraelemzéstől. Az igei komplexumokban az újraelemzés kiváltója egy bizonyos igitípus, a beférkőző igék jelenléte (Kálmán és mások 1989). Ezeket az igéket az jellemzi, hogy nem állhatnak hangsúlyos pozícióban (azt az esetet kivéve, amikor ők maguk állnak fókuszban). A hangsúlykerülő igék viselkedése tehát alapvetően eltér a hangsúlykérő igékétől, mint amilyen pl. az *imád*, ami lehet hangsúlyos. Ha egy fókuszált összetevő megelőzi a beférkőző igét, újraelemzésre nincs szükség, hiszen így a fókusz lesz a hangsúlyos. A tárgyalt infinitívuszos szerkezeteknél azonban éppen a fókusz jelenléte az, ami a tagmondatok közötti határ megszűnéséhez vezet, ezzel kapcsolatban nem is találunk különbséget a hangsúlykerülő és a hangsúlykérő igék viselkedése között:²

(8) PÉTER imád minden könyvet Marinak (oda)adni.

A következő részekben olyan adatokat is tárgyalunk, amelyek inkább az egy tagmondatos elemzés mellett szólnak, azonban célunk az, hogy az egy tagmondatból álló és az egyértelműen két tagmondatos szerkezeteket egységesen tudjuk kezelni. A dolgozatban javasolt elemzés szerint tehát a beágya-

² A lektori vélemény megjegyzi, hogy az állítást, amely szerint a fókusz jelenléte az, ami a tagmondatok közötti határ megszűnéséhez vezet, megkérdőjelezni látszik a következő szerkezetek grammatikussága:

- (i) Imádna Péter minden könyvet Marinak odaadni.
 - (ii) Imádna minden könyvet Péter Marinak odaadni.
 - (iii) Imádna Marinak minden könyvet odaadni Péter.
- stb.

A problémát az jelenti, hogy ezekben az esetekben is grammatikus az a szórend, ami a cikk érvelése alapján csak akkor lehetne grammatikus, amikor a finít ige előtt fókusz szerepel. Ezekben a példákban valóban nincs fókuszalt összetevő a finít ige előtt, ugyanakkor a fókusz pozíció nem üres, maga a finít ige foglalja el (lásd pl. Kálmán és mások 1989). Ezek a szerkezetek tehát szintén alátámasztják a javasolt elemzést.

zott infinitívuszi tagmondat mindkét esetben CP, az egy tagmondatként viselkedő szerkezetek esetében az ún. „T-a-T-be” mozgás eredménye lesz az egy tagmondatnak látszó szerkezet.

4. Keveredés (scrambling): egy érv az egy tagmondatos elemzés mellett

A (9) alatt szereplő példák azt mutatják, hogy a (6c)-ben bemutatott szerkezet nem az egyetlen lehetséges sorrend ebben a mondatban. A felsorolt négy példa csak egy részhalmaza az összes lehetséges sorrendnek, tulajdonképpen azt találjuk, hogy az összes lehetséges ige mögötti sorrenddel grammatikus a mondat. A grammatikusság foka egy-két esetben (9c) megkérdőjelezhető, de semmiképp sem lehet azt mondani, hogy a mondat rosszulformált.

- (9) a. TEGNAP akart Péter Marinak minden könyvet odaadni.
b. TEGNAP akart Marinak Péter minden könyvet odaadni.
c. ?TEGNAP akart Marinak minden könyvet Péter odaadni.
d. TEGNAP akart Marinak minden könyvet odaadni Péter.

A mondatok (esetenként megkérdőjelezhető) grammatikussága alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fókusz a finit ige előtti fókuszpozíciót foglalja el, az ige mögötti pozícióban pedig szabad az összetevők sorrendje. Ez megfeleltethető egy tipikus egy tagmondatból álló fókuszos mondatszerkezetnek, ahol valóban azt találjuk, hogy a fókuszált összetevő közvetlenül megelőzi az igét, az ige utáni elemek sorrendjére azonban nincsenek megszorítások.

A magyarban található szabad szórendi jelenségek elemzése során É. Kiss (2003) a magyar mondatot három mezőre osztja fel, amelyek szórendi szempontból különböző módon viselkednek:

1. Az argumentum-mezőben a szórend alapvetően szabad, bizonyos mértékig esetleg az argumentumok specifikussága befolyásolhatja (10, 11) (ez arra is magyarázatot adhat, hogy a megkérdőjelezett mondatok miért tűnnek rosszabbnak). Ez az ige mögötti szabad szórend könnyen megmagyarázható, ha a szerkezetben lapos VP-t tételezünk fel, ahol az összetevők kölcsönösen k-vezérlik egymást.

(10) Tegnap felhívta Pétert egy ügyvéd.

(11) ?Tegnap felhívta egy ügyvéd Pétert.

2. Az operátor-mezőben szereplő összetevők sorrendje szigorúan kötött, az elemek szerkezeti pozíciója határozza meg mind az operátorfunkciót, mind pedig a hatóköri viszonyokat.

3. A mondat elején található topik-mező abban különbözik az operátor-mezőtől, hogy itt a kötelező [+referenciális], [+specifikus] értelmezés miatt hatóköri jelenségeket nem találunk.

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a (9) alatt felsorolt mondatokat valóban egy tagmondatból álló szerkezetként kellene kezelni.

A keveredést jellemző lokálitási megszorítás egy további érv, ami az egy tagmondatos elemzést támasztja alá. É. Kiss (1992) szerint a keveredést az argumentumoknak a V'-projekció alatti véletlenszerű bázisgenerálásaként definiáljuk, ebből valóban következik a művelet lokálitása. Azt várjuk tehát, hogy egy V' összetevő egy magasabb V'-ba keveredés útján nem kerülhet be. Ez magyarázza (12b) rosszulformáltságát. Ugyanakkor egy egy tagmondatos elemzéssel könnyen magyarázza azt is, hogy (12d) és (12e) miért grammatikus: az újraelemzés eredményeképpen az infinitívusz argumentumai a főige argumentumaivá válnak. Így az összes argumentum egy V' alá kerül, így egymáshoz viszonyított sorrendjük nem szigorúan meghatározott, ami az ige előtti fókuszot tartalmazó mondat esetében (12e) még egyértelműbb:

- (12) a. Szeretnék a lányok, ha bemutatnám Jancsit Juliskának.
b. *Szeretnék Jancsit_i a lányok [ha bemutatnám Juliskának t_i]
c. Szeretnék a lányok bemutatni Jancsit Juliskának.
d. ?Szeretnék Jancsit a lányok bemutatni Juliskának.
e. HOLNAP szeretnék Jancsit a lányok bemutatni Juliskának.

Egy olyan elemzés, amely szerint az argumentumok újraelemzését követné a keveredés, el tudna számolni a problematikus (6c) mondattal is.

5. További adatok

5.1. Több fókusz egy mondatban

Míg a (12e) mondat esetén a *holnap* csak akkor kap fókuszértelmezést, ha a finit ige előtti fókuszpozíciót foglalja el, más típusú összetevők az infinitívuszi ige előtti fókuszpozícióban is megjelenhetnek. A *csak*-frázis (13)-ban az *ebédelni* fókuszpozíciójában jelenik meg:

(13) Péter szeretne ezután csak étteremben ebédelni.

Természetesen a *holnap* és a *csak*-frázis együtt is megjelenhetnek a mondatban: (14). A (15) mondat rosszulformáltsága arra utal, hogy itt egy olyan szerkezettel van dolgunk, ahol a *holnap* a finit ige fókuszpozícióját foglalja el, míg a *csak étteremben* a közvetlenül az infinitívuszi ige előtt szereplő fókusz pozícióban jelenik meg.

(14) HOLNAP szeretne Péter csak étteremben enni.

(15) *HOLNAP szeretne csak étteremben Péter enni.

A *minden*-kifejezés azonban ezekben az esetekben is könnyedén beékelődhet a fókuszként funkcionáló összetevő (a *csak*-kifejezés) és az infinitívuszi ige közé (16). Ebben az esetben Péter, a mátrix ige alanya is megjelenhet az infinitívuszi argumentumok között, vö. (17). A (18)-as mondat grammatikusságának csökkenése a 4.2.-ben tárgyalt specifikussági követelmény megsértésével magyarázható.

(16) HOLNAP szeretne Péter csak a halászcárdában minden fogást kipróbálni.

(17) HOLNAP szeretne csak a halászcárdában Péter minden fogást kipróbálni.

(18) ?HOLNAP szeretne csak a halászcárdában minden fogást Péter kipróbálni.

A (17) és (18) alatt szereplő mondatok azt mutatják, hogy a *csak*-kifejezés nem az infinitívuszi ige előtti fókuszpozíciót foglalja el. Más szerkezetekből is látható, hogy egy mondatban úgy is szerepelhet több fókusz, hogy nem tartoznak különböző igékhez:

(19) TEGNAP kezdett el PÉTER a gyerekeknek énekelni.

(20) *TEGNAP kezdett el a gyerekeknek PÉTER énekelni.

A (20) mondat rosszulformáltsága, ahol az infinitívusz egy újabb argumentummal szerepel, egyértelműen mutatja, hogy a második fókuszált összetevő nem az infinitívusz fókuszpozícióját foglalja el. Itt inkább egy, a főige mögötti fókuszpozícióról beszélhetünk. Ebből tehát az következik, hogy két fókuszált összetevő jelenléte sem indokolja a két tagmondatos

elemzést, ugyanakkor az is belátható, hogy (15) rosszulformáltsága ennek hiányában nehezen magyarázható.³

5.2. Koopman–Szabolcsi (2000)

Mint azt már sokan leírták a nyelvészeti szakirodalomban (pl. Kenesei 1989; Brody 1990, 1995; É. Kiss 2002; Koopman–Szabolcsi 2000), az egyik lényegi különbség a magyar finit és infinitívuszi tagmondatok között az, hogy míg a finit tagmondatokban a fókusz és a tagadás közvetlenül meg kell, hogy előzze az igét (21), addig az infinitívuszi szerkezetekben nincs ilyen követelmény, az igekötő, ill. általában az igemódosítók beékelődhetnek a fókusz vagy a tagadás és maga az ige közé (22, 23):

- (21) a. Péter nem ment haza.
b. *Péter nem haza ment.⁴
- (22) a. Jobb lenne nem haza menni.
b. Jobb lenne nem menni haza.
- (23) a. Jobb lenne csak KEDDEN hazamenni.
b. Jobb lenne csak KEDDEN menni haza.

Koopman–Szabolcsi (2000) szerint a tagadás és a fókusz ugyanazt a pozíciót foglalják el a finit és az infinitívuszi szerkezetekben is. Ezt az bizonyítja, hogy nem könnyű olyan elemeket találni, amelyek könnyen megjelenhetnek pl. a *nem* vagy a *csak kedden* és az igei kifejezés, jelen esetben a *hazamenni* vagy a *menni haza* között.

Brody (1995) a finit és infinitívuszi szerkezetek közötti különbséget azzal magyarázza, hogy a finit tagmondatokban a V-az-F-be mozgás kötelező, míg az infinitívusz esetén opcionális. Ez az elemzés alátámasztja Koopman–Szabolcsi (2000) állítását, hiszen szintén azt jósolja meg, hogy a fókuszált összetevők ugyanazt a pozíciót foglalják el a finit és az infinitívuszi tagmondatokban.

³ A helyzetet tovább színesíti (i) grammatikussága, ami alapján viszont el kellene vetni a két tagmondatos megközelítést:

(i) Holnap szeretne csak a halászcserdában ebédelni Péter

⁴ Természetesen ez a mondat csak semleges intonációval nem grammatikus, ha az igemódosítót (*haza*) fókuszként értelmezzük, teljesen jólformált mondatot kapunk.

Míg ez az esetek többségében valóban így van, a (24)-es mondat grammatikussága legalábbis megkérdőjelezi ennek a megközelítésnek az általánosíthatóságát. A mondatban szereplő *minden*-frázis a fókuszált összetevő és az infinitívusz között jelenik meg.⁵

(24) Jobb lenne csak KEDDEN minden előadást megnézni.

Amikor a *minden*-frázis megjelenik, az igemódosító kötelezően az ige előtt marad. Ez egyértelműen arra utal, hogy a *csak*-frázis nem áll fókuszpozícióban: az infinitívuszi ige előtti fókuszpozíció (25) alapján könnyen kizárható, másik lehetőségként a finit ige utáni posztverbális fókuszpozíció merül fel, azonban posztverbális fókusz csak akkor található egy szerkezetben, ha az ige előtti fókuszpozíció ki van töltve.

(25) *Jobb lenne csak KEDDEN minden előadást nézni meg.

Ezen a ponton fontosnak tartom megjegyezni, hogy az infinitívuszi szerkezetekben grammatikus szórend (24) soha nem lesz jólformált egy finit fókuszos mondat esetén, éppen azért, mert abban az esetben a fókuszált összetevőnek kötelezően a finit igehez tartozó fókuszpozícióban kell megjelenie, ezért az ige-igemódosító sorrend is kötelező lesz:

- (26) a. *Csak KEDDEN minden előadást megnéztem.
b. *Csak KEDDEN minden előadást néztem meg.
c. Csak KEDDEN néztem meg minden előadást.

A (24), (25) és (26) példák alapján levonható az a következtetés, hogy a finit és az infinitívuszi tagmondatok szerkezete mégsem annyira egyforma, mint azt a korábbiakban feltételezték. Ehhez persze azt is be kell bizonyítani,

⁵ A következő mondat természetesen szintén grammatikus:

(i) Jobb lenne minden előadást csak kedden megnézni.

Itt a kvantor megelőzi a fókuszált összetevőt, ez tehát megfelel az ismert sorrendi megszorításoknak. (i) jelentése azonban különbözik (24) jelentésétől a hatóköri értelmezést tekintve: (i)-ben van x számú előadás, amelyet mind egy keddi napon szeretnénk megnézni. (24) szerint azonban (legalábbis az egyik, lényegi különbséget jelentő értelmezési lehetőség szerint) lehetőségünk van arra, hogy megnézzük pl. az összes hétfői, keddi és szerdai előadást, de ezek közül csak kedden szeretnénk mindet megnézni.

hogy a (24)-ben szereplő infinitívuszi szerkezet valóban önálló tagmondatként funkcionál, nem pedig egy, az újraelemzés eredményeképp létrejött egytagmondatos szerkezet része. Ezt a (27) alatt szereplő mondat grammatikalitása bizonyítja. A mondat ugyanakkor kizárja azt is, hogy a *csak*-os kifejezést a főige utáni posztverbális fókuszként értelmezzük.

(27) [Csak KEDDEN minden előadást megnézni] nem volt jó ötlet.

5.3. Fókuszértelmezés V-az-F-be mozgatás nélkül: Kenesei (1994)

A V-az-F-be mozgatás alternatívája Kenesei (1994) fókuszértelmezése lehet, miszerint a fókuszjegy a lexikonban, vagy a szintaxisban véletlenszerűen is kiosztható. A következő adatok támasztják ezt alá:⁶

(28) Mari [a CIKKEKET OLVASÓ fiút] látta.

(29) Mari [a KÖNYVTÁRBAN olvasó fiút] látta.

A (28)-as és (29)-es mondatokban az NP-nek csak egy része kap fókuszértelmezést. Kenesei (1994) szerint Selkirk (1984) Fókusz-perkolációs szabálya segítségével könnyen elszámolhatunk azzal, hogy ezekben az esetekben hogyan történik a [+focus] jegy kiosztása:

(30) Selkirk (1984) Fókusz-perkolációs szabálya: [+focus] jegy leszállhat a fókuszjegyet kapó XP lexikális fejére, vagy ezen XP argumentumának a lexikális fejére.

Egy ilyen szabály alkalmazása esetén természetesen a V-az-F-be mozgatásra nincs szükség. Kenesei (1994) további érveket is felsorol a V-az-F-be mozgatás ellen, például azt, hogy a fókuszált kifejezés nem minden esetben szomszédos az igével, legalább két olyan operátor van, ami még finit tagmondat esetén is megjelenhet a fókusz és az ige között: a *nem* és a hangsúlyos *is*.

Javaslatom ez alapján a következő: a fókuszértelmezésnek ez a módja legalább parametrikus lehetőségként hozzáférhető lehet, különösen azokban az esetekben, amikor olyan kifejezésekről van szó, amelyek inherens fókusz-

⁶ A nyomtatott nagybetűvel kiemelt részek a fókuszként értelmezett összetevőt jelölik. Míg tehát a (28)-as mondatban a *cikkeket olvasó szembe állítható pl. a könyvet író összetevővel*, a (29)-es mondat esetén csak a *könyvtárban* a fókusz, az *olvasó* tulajdonság már nem: Mari a könyvtárban (nem pedig a dolgozószobában) olvasó fiút látta.

jeggyel rendelkeznek. A *csak*-os kifejezések ilyenek, és mivel rendelkeznek saját fókusz-jeggyel, nincs szükség arra, hogy ezt egy V-az-F-be mozgatás után kapják meg, egy külön ezt a célt szolgáló fókusz-projekcióban.

A következőkben röviden összefoglalom a német újraszerkesztés jelenségét Wurmbrand (2001) alapján, illetve bemutatom a magyar infinitívuszi szerkezetekről szóló munkák számomra releváns eredményeit.

6. Újraszerkesztés (restructuring) a németben és a magyarban

6.1. Újraszerkesztés a németben

Wurmbrand (2001) a következő kritériumokat veszi figyelembe az újraszerkesztett és a nem újraszerkesztett predikátumok megkülönböztetésénél:

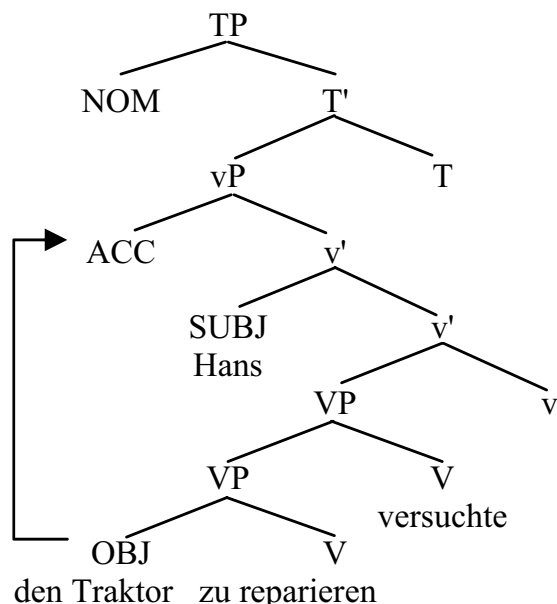
- (31) a. van-e beágyazott alany,
b. van-e beágyazott Tense projekció,
c. van-e beágyazott tagadás,
d. tud-e az ige tárgya tagmondaton belül esetet kapni?

Valójában Wurmbrand munkájában az újraszerkesztett és a nem újraszerkesztett predikátumok nincsenek bináris oppozícióban, a megkülönböztetés sokkal finomabb ettől. A predikátumok inkább egyfajta restructuring-skálán helyezkednek el, az előbb felsorolt jellemzők a legszigorúbb típusú, lexikális újraszerkesztésre jellemzőek. Wurmbrand az újraszerkesztés jelenségét egy tagmondatos bázisgenerált szerkezettel magyarázza. Lexikális újraszerkesztés esetén meghatározott igék (a németben ilyen pl. az *erlauben* ‘megenged’, a *versuchen* ‘megpróbál’ vagy az *untersagen* ‘megtilt’ ige⁷) vonzata mindössze VP-nyi nagyságú infinitívuszi szerkezet. Mivel a szerkezeti tárgyeset maga is csak vP jelenlétében áll rendelkezésre,⁸ a VP-n belül az infinitívusz tárgyi vonzata sem tud esetet kapni, ezért a szenvedő szerkezetekhez hasonlóan kötelezően a főige tárgyi pozíciójába mozog, vö. Wurmbrand (2001):

⁷ A teljes lista a lexikális és funkcionális restructuring igékről Wurmbrand (2001)-ben megtalálható. (Adatok találhatóak még a következő nyelvek restructuring igéiről is: holland, olasz, spanyol, japán.)

⁸ Burzio általánosítása szerint külső argumentum hiánya esetén a belső argumentum sem tud szerkezeti esetet kapni, márpedig a külső argumentum a vP-n belüli ún. specifikálópozícióban helyezkedne el.

(32) weil Hans den Traktor zu reparieren versuchte
 mivel Hans a-ACC traktor INF megjavítani próbált
 ‘mivel Hans megpróbálta megjavítani a traktort’

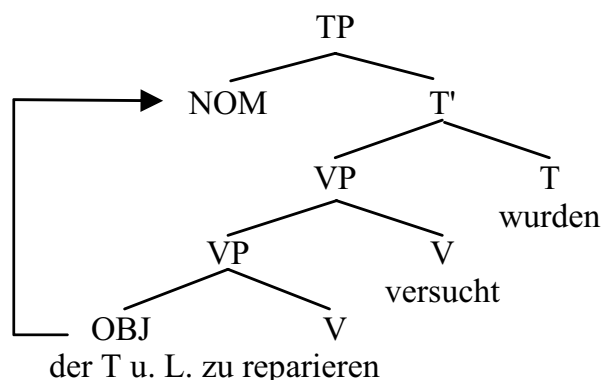
A mozgásra egyértelmű bizonyíték az ún. ’hosszú passzív’ szerkezetekben található, ahol az infinitívusz tárgya alanyesetben jelenik meg, és a főigével mutat egyeztetést (magan az infinitívuszon nem is található szenvedő ragozás):⁹

⁹ Ezen a pontos fontos megjegyezni, hogy a *versuchen* ige olyan passzív szerkezetben is megjelenhet, ahol az infinitívusz tárgya tárgyesetben szerepel:

- (i) dass die Traktoren zu reparieren versucht wurde
 hogy a traktorok INF megjavítani próbált volt

A számbeli egyeztetés hiánya a *die Traktoren* és a *wurde* összetevők között arra utal, hogy ebben az esetben az infinitívuszi tárgy nem mozgott fel a főige alanyi pozíciójába, tehát az esetét is az infinitívuszi tagmondaton belül kapta. Wurmbrand szerint ez azzal magyarázható, hogy egy lexikális restructuring predikátum nem-restructuring szerkezetben is megjelenhet. Az, hogy egy adott szerkezetben történt-e újraszerkesztés vagy sem, további tesztek segítségével dönthető el. Egy újabb tulajdonság, amely alapján az újraszerkesztett szerkezetek megkülönböztethetők a nem újraszerkesztettektől a keveredés jelensége. A nem fókusz által kiváltott keveredés csak újraszerkesztett szerkezetek esetén mehet végbe. Ebben az esetben ez azt jelenti, hogy az alanyesetű infinitívuszi vonzat esetén lehet keveredés, míg a tárgyesetű formát tartalmazó szerkezet esetén nem. Az idézett német példák az elvárásoknak megfelelően viselkednek.

- (33) dass der Traktor und der Lastwagen zu reparieren versucht wurden
 hogy [a traktor és a teherautó]-NOM INF megjavítani próbált voltak
 ‘hogy megpróbálták megjavítani a traktort és a teherautót’

Bár a főige passzivizálása nincs hatással a beágyazott ige vonzatainak esetére, ha az teljes CP, jelen esetben, mivel a restructuring főige vonzata VP, a beágyazott tárgy mozgatása könnyen megjósolható. Mivel az infinitívuson belül szerkezeti eset-pozíció nincs, valamint a passzivizálást követően a szerkezeti tárgyeset sem hozzáférhető, az infinitívuszi tárgy csak a mátrix ige alanyi pozícióját tudja elfoglalni.

A funkcionális újraszerkesztés annyiban különbözik a lexikális újraszerkesztéstől, hogy a funkcionális újraszerkesztés esetén a mondat tematikus tulajdonságait a beágyazott ige határozza meg, a főige vagy modális jelentést hordoz (pl. *müssen* ‘kell, muszáj’, *wollen* ‘akar’) vagy pedig ún. könnyű igeként (light verb) viselkedik a szerkezetben, jelentése transzparens (pl. *gehen* ‘megy’). Ezek az igék a VP fölötti vP-ben, vagy még e fölött szereplő funkcionális projekciókban helyezkedhetnek el (AuxP, ModP). Mivel vP van jelen a szerkezetben, az infinitívuszi tárgy mozgatására itt nincs szükség, ellenben a beágyazott alany a főige alanyi pozíciójába emelkedhet.

Az újraszerkesztés egy harmadik típusa akár TP nagyságú is lehet, ahol ismét újabb tesztek állnak rendelkezésre annak eldöntésére, hogy a szerkezet valóban újraszerkesztett-e vagy sem. A lényegi különbség az újraszerkesztett és a nem újraszerkesztett szerkezetek között tehát az, hogy a nem újraszerkesztett esetekben a vonzat teljes CP, míg újraszerkesztésről akkor beszélünk, ha a vonzat ettől kisebb, akár VP-nyi méretű is lehet. Ami különösen fontos Wurmbrand megközelítésében az az, hogy az újraszerkesztést nem egységes jelenségként kezeli, hanem többféle típusát állapítja meg, amelyek különböző módon tesztelhetők.

6.2. Újraszerkesztés a magyarban

Tóth (2000) szerint a magyar és a német modális igék különböző szerkezettel írhatók le: míg a magyar igék teljes mondatszintű projekcióval rendelkeznek, a német modális igék csak vP-t projektálnak. Ha a német és a magyar beágyazott infinitívuszi szerkezeteket összehasonlítjuk, az egyik legszembetűnőbb különbség az, hogy míg a német esetében az infinitívuszi tagmondaton belül nem találunk saját alanyt (32), a magyarban maga az infinitívusz képes arra, hogy (datívuszi) esettel lássa el az alanyát, újraszerkesztésre nincs szükség:

(34) Nem kell az ebédnek délre kész lennie.

Mint Tóth (2000) megállapítja, ha az újraszerkesztés jelenségét Wurmbrand (2001) szerint definiáljuk, csak négy restructuring-igét találunk a magyarban: *látszik*, *szokott*, *talál* (a véletlenül megtörténik értelmezésben), *fog*. Érdekes módon ez a lista magában foglalja azokat az igéket, amelyeket Kenesei (2001) a magyar nyelv segédigéiként azonosít. A Wurmbrand által meghatározott kategóriák közül ez a négy restructuring-predikátum a funkcionális újraszerkesztés kategóriájába illeszthető be.¹⁰

A magyar restructuring-igék tulajdonságai a következők:

¹⁰ Kivétel talán a *látszik* ige lehet. Az összes többi ige esetén az infinitívuszi tagmondaton belül megjelenhet az infinitívusz tárgya (i, ii, iii). A *látszik* esetében ez nem annyira egyértelmű (iv, v, vi, vii)

- (i) Marci meg fogja oldani a feladatot.
- (ii) Marci meg szokta csinálni a leckét.
- (iii) Marci meg találta fejteni a kódot.
- (iv) Andris krokodilt rajzolni látszik.
- (v) Andris krokodilt látszik rajzolni.
- (vi) ??Andris látszik krokodilt rajzolni (fókusz nélkül!)
- (vii) *Andris látszik rajzolni krokodilt.

Az adatok alapján a *látszik* igét valószínűleg inkább a lexikális restructuring igék közé sorolhatjuk. Problémát jelent azonban az, hogy a *látszik* ige igekötős igével csak akkor jelenhet meg, ha a teljes igekötő-ige szekvencia megelőzi:

- (viii) Marci megérkezni látszik/*Marci látszik megérkezni. (fókusz nélkül!)

Ezekben az esetekben azonban a tárgy megjelenhet az ige után:

- (ix) Marci lekésni látszik a buszt.

A lexikális újraszerkesztés elemzés mellett szól az is, hogy a négy ige közül a *látszik* az egyetlen, amit Kenesei (2001) nem azonosít a magyar nyelv segédigéjeként.

- (a) emelő (raising) igék, vagyis az infinitívuszi ige alanya kötelezően a finit ige alanyi pozíciójába mozog;
- (b) az infinitívuszi vonzat nem ragozható (míg a többi esetben az infinitívuszon jelenhet meg ragozás, lásd (34));
- (c) az infinitívuszi tagmondatban az alany nem kaphat datívuszi esetet, kötelezően a főmondatba kell mozognia esetjegyeit ellenőrizni, és, mint az megjósolható, soha nem datívuszi, hanem nominatívuszi esetet kap;
- (d) a beágyazott mondatban nem lehet tagadás:

(35) A szoba nem látszik kitakarítva lenni(*e)

Puskás (2001) azonban amellettt érvel, hogy léteznek más szerkezetek is, ahol úgy tűnik, hogy a tagmondatok közötti határok megszűnnek (vö. Tóth 1995):

(36) Nem akarok senkit meghívni.

(37) Senkit nem akarok meghívni.

A (37)-es mondat grammatikalitása arra utal, hogy néhány infinitívuszi szerkezetben igenis történik egyfajta újraszerkesztés, ami a tagadó kifejezésekre vonatkozó lokális megszorításokból következik. Puskás (2001) azt is megemlíti, hogy ez a jelenség nem egyedi, a görög nyelvben szintén megtalálható, ahol szintén az infinitívuszi szerkezetekhez kötődően fordul elő, hogy a tagadó kifejezések látszólag a saját tagmondatukon kívülre kerülnek (Farkas és Giannakidou 1996).¹¹

A (37) mondat jóformáltságából az is látszik, hogy az újraszerkesztés a magyarban sem korlátozható a már említett négy igeire. Ebből a mondatból, valamint a dolgozatom tárgyát képező szerkezetekből is úgy tűnik, hogy az újraszerkesztés nem egyszerűen csak bizonyos predikátumokhoz köthető jelenség. Sokkal valószínűbb, hogy az újraszerkesztés lehetősége bizonyos beágyazott infinitívuszi szerkezetekhez rendelhető, amelyek adott feltételek

¹¹ Mint a lektori vélemény megjegyzi, a magyarban a *Senkit sem akarok, hogy meghívj* mondat szintén grammatikus. Ez valóban problémát jelent a dolgozat számára, mivel itt számos problémát vetne föl egy egy tagmondatos elemzés. Ugyanakkor ez a szerkezet talán nem zárja ki, hogy a göröghöz hasonlóan az infinitívuszi szerkezetet mégis újraszerkesztéssel vezessük le, a finit szerkezettel pedig másképp számoljunk el. A finit szerkezet egy lehetséges levezetési módját lásd Kenesei (2005b)-ben.

teljesülése esetén a mondatok egybeolvadásához vezethet. A fókusz jelenléte pl. ilyen feltétel lehet. Javaslatom szerint tehát az újraszerkesztés nem csak predikátum-, hanem szerkezetfüggő is lehet, minden infinitívuszt vonzó igénél előfordulhat.

7. Egy tagmondat vagy kettő?

7.1. Az újraszerkesztés elemzési lehetőségei

A fentiekben megemlített újraszerkesztés-megközelítésekben az a feltételezés a közös, hogy újraszerkesztés akkor történik, amikor egy adott ige olyan infinitívuszt vonz, aminek a szerkezete kisebb, mint egy teljes CP. Ezt alátámasztani látszanak a következő megfigyelések is: az ilyen restructuring szerkezetekben találunk igei komplexumokat, valamint itt fordul elő, hogy számos mozgatás számára transzparenssé válik a tagmondathatár. Számos elemzés, mint Wurmbrand (2001) is, ezt azzal magyarázza, hogy tagmondathatárról ezekben az esetekben nem is beszélhetünk, az ilyen mondatok esetén egyetlen tagmondattól áll a mondat. Az ilyen egy tagmondatos elemzések szerint az igei komplexumok bázisgenerálhatók, minden argumentum és határozói kifejezés ugyanabban a tartományban van engedélyezve (egy tagmondatos Mittelfeld).

A két tagmondatos elemzések szerint minden ige saját tagmondatot projektál (ami lehet teljes vagy hiányos mondatszerkezet), ezt követik a különféle derivációs folyamatok, amelyek az újraszerkesztést eredményezik, mint például az ige vagy az igei projekció mozgatása (Verb Raising, vagy Verb Projection Raising), amelyek segítségével az igei komplexumok keletkezését magyarázhatjuk, vagy a messzire történő keveredés (Long Distance Scrambling) a szerkezet átlátszóságának magyarázatára.

Amit ezek a megközelítések figyelmen kívül hagynak, az az, hogy nagyon gyakran egy ilyen restructuring szerkezet *egyszerre* mutat egy- és két tagmondatos szerkezetre utaló tulajdonságokat. A holland és a magyar nyelvek esetében ez különösen szembeötlő. Ebből kiindulva van Riemsdijk és Haegeman (1986), majd őket követve É. Kiss (1987) egy ún. többdimenziós szerkezeti leírást javasol, amely szerint a restructuring egyszerre két szerkezetet projektál, az egyik dimenzió segítségével az egy tagmondatos, a másik dimenzió segítségével pedig a két tagmondatos szerkezetre utaló tulajdonságok írhatók le könnyedén. A probléma ezzel a megközelítéssel az, hogy míg valóban megvilágítja egy restructuring szerkezet lényegét, nem magyarázza azt, csupán leíró jellegű információt ad.

7.2. Hinterhölzl (1999)

Hinterhölzl (1999) leírása szerint az újraszerkesztés két tagmondatos szerkezetből vezethető le, ugyanakkor szerinte a hagyományosan az újraszerkesztéssel összekapcsolt folyamatok, mint például a Verb Raising (VR), a Verb Projection Raising (VPR) és a Long Distance Scrambling nem adnak kimerítő magyarázatot az újraszerkesztéssel kapcsolatos minden jelenségre. Az ő elemzésében az újraszerkesztés egyrészt az infinitívuszi VP-nek, másrészt pedig az infinitívuszi TP-nek a mozgatását jelenti meghatározott főmondatbeli pozíciókba. Ezek a mozgások ciklikusak és az engedélyezési megszorítások motiválják őket. Hinterhölzl megmutatja, hogy ezek a mozgások hogyan vezethetők le egy általános elméletből, ami a vonzatpozícióban megjelenő tagmondatnyi nagyságú összetevőkre vonatkozik. Ebben a megközelítésben a C-fejnek kulcsfontosságú szerepe van, feladata a mondatnagyságú vonzat (TP) argumentummá történő kiválasztása. „Az infinitívuszi ige által kifejezett esemény nincs egy helyi Tense-predikátumhoz lehorgonyozva, interpretációja közvetlenül a mátrix igén múlik” (Hinterhölzl 1999: 65). Ezt a főige és infinitívuszi ige közötti függőséget közvetíti a C-fej. „A C-fej általában azoknak a megszorításoknak biztosít helyet, amelyeket az ige szab meg a beágyazott mondatára vonatkozóan. Különösen fontosak ebből a szempontból a főige ún. I-szelekciós jegyei, amelyek az infinitívuszi VP kiválasztásában is döntő szerepet játszanak.” Az eddig Verb Raising és Verb Projection Raising infinitívusznak nevezett szerkezetekben a mozgatás kiváltó oka egy hiányos szerkezetű CP jelenléte: a CP ugyan jelen van, de a C-fejben nem találunk megszorítást az időbeli értelmezésre vonatkozóan. Mivel a főige és az infinitívusz közötti temporális függőség így nem tud létrejönni, ezt a függőséget mozgatással kell létrehozni.

A megközelítés igazi újdonsága abban rejlik, hogy a korábbi VR és VPR-elemzéseket egy VO-alapú elemzéssel váltja fel. Hinterhölzl (1997, 1999) szerint ugyanis, ha az eddig OV-ként elemzett nyugati-germán nyelveket egy VO megközelítés lehetőségét figyelembe véve is megvizsgáljuk, sokkal adekvátabb magyarázatot adhatunk pl. a participiumi, infinitívuszi vonzatok pozíciójára vonatkozóan, valamint az IPP (infinitivus pro participio) jelenségére is. Számunkra ugyanakkor azért is kifejezetten előnyös ez a megközelítés, mert sokkal könnyebben magyarázható az, hogy miért

mutatnak olyan sok hasonlóságot a magyar és egyes nyugati-germán nyelvek igei komplexumai.¹²

Ebben a két tagmondatos megközelítésben a szerkezet átlátszóságára a Roberts (1997)-et követő „T-a-T-be” fejmozgatás segítségével számolhatunk el, amelynek hatása a két TP-tartomány egyesítése. A T-inkorporáció a restructuring szerkezetekben egyetlen kiterjesztett projekciót hoz létre, ami a két tagmondat összeolvadását eredményezi, ahol a beágyazott tagmondat argumentumai szabadon keveredhetnek a főmondat összetevőivel.

7.2.1. Nyugati-germán

A standard hollandban bizonyos infinitívuszt vonzó igék ún. Verb Raising-et váltanak ki (vö.: Hinterhölzl, 1999, p. 14):

(38) dat ik Jan een liedje hoor zingen
hogy én Jan egy dal hall énekelni
'hogy hallom Jant egy dalt énekelni'

Az infinitívusz jobbra mozgatását először Evers (1975) javasolta, így a szerkezet sorrendje könnyen beleilleszthető volt a holland nyelv hagyományos OV-alapú megközelítésébe:

(38') dat ik [Jan een liedje t_R] hoor zingen_R

¹² A nyugati-germán és a magyar igei komplexumok hasonlóságának magyarázatára számos elemzés áll rendelkezésre, közöttük olyanokat is találunk, amelyek a magyar nyelvet kísérlik meg SOV alapszórendűként leírni: Ackema (2004) az igemódosítók pozíciója alapján arra a következtetésre jut, hogy ha a magyart SOV-ként elemeznénk, könnyedén magyarázhatnánk a hollandban, a németben és a magyarban található szabad szórendi jelenségek közötti hasonlóságot. Corver és Riemsdijk (1997) megfigyelése szerint a scrambling igazából azokban a nyelvekben gyakori, ahol a fejet megelőzik annak vonzatai, azokban a nyelvekben pedig, ahol a fej áll elöl, meglehetősen ritka, sőt, ilyen esetekben főleg akkor fordul elő, amikor az adott nyelv fejparaméter szerinti besorolása könnyen megkérdőjelezhető. Ilyen eset pl. a magyaré is, ami egy „szabad szórendű” nyelv, ahol meglehetősen problematikus az alapszórend meghatározása. A szerzők szerint egy hibás besorolás bizonyítása egyszerűen magyarázná a magyarban is előforduló scrambling jelenségét.

Marác (1989) szintén a magyar mint SOV-nyelv mellett érvel, ugyanakkor a holland nyelvre vonatkozóan is ismertek olyan elemzések, amelyek éppen a hollandot kísérlik meg VO-nyelvként leírni (Zwart 1993). Jelen dolgozat a magyar nyelv hagyományos VO-besorolását nem kérdőjelezi meg.

A nyugati-flamandban ott találunk Verb Projection Raising-et, ahol a standard hollandban VR-t. A különbség mindössze annyi, hogy a VPR esetében nem csak az ige mozdul ki az eredeti pozíciójából, hanem a V', vagy akár a teljes VP klitikumokkal, határozókkal, mondattagadó összetevővel együtt, tehát egy VPR-szerkezet legalább IP nagyságú is lehet:

- (39) a. da Marie Jan nen boek t_R wilt geven $_R$
 hogy Marie Jan egy könyv akar adni
 'hogy Marie akar adni Jannak egy könyvet'
- b. da Marie Jan t_R wilt [nen boek geven] $_R$
 hogy Marie Jan akar egy könyv adni
- c. da Marie t_R wilt [Jan nen boek geven] $_R$
 hogy Marie akar Jan egy könyv adni
- d. da Valere wilt [ze morgen nen boek geven]
 hogy Valere akar neki holnap egy könyv adni
 'hogy Valere holnap egy könyvet akar neki adni'

A következőkben hely hiánya miatt Hinterhölzl (1999)-nek csak főbb érveit ismertetem. A szerző Kayne (1994)-es antiszimmetria-hipotéziséből indul ki, miszerint csak a jobbraágazó szerkezetek a megengedettek a nyelvi elemzésben, a mozgatás megengedett iránya pedig kizárólag a bal. Ez a megközelítés az OV-elemzésből fakadó számos problémát is megold, és azok az elméleti megfontolások, amelyek első látásra valószínűtlennek tűnnek, szintén alátámaszthatók empirikus bizonyítékokkal is.

Mind az OV, mind a VO megközelítések számára problémát jelent az, hogy hogyan számoljanak el az infinitívusz-jelölő *zu* pozíciójával. Egy infinitívuszi szekvencia, mint pl. a *zu lesen* 'olvasni', egyértelműen olyan szerkezetnek tűnik, ahol a fej szerepel elől, ami valóban nehezen illeszthető be egy OV-elemzésbe, ahol a fej tipikusan követi a vonzatát. Ennek a problémának a kivédésére két lehetőség kínálkozik: azt feltételezzük, hogy az infinitívusz-jelölő valójában nem önálló fej, hanem egyfajta igei affixum (Haider 1993), vagy pedig úgy vezetjük le a problematikus sorrendet, hogy az infinitívuszi igei fejet az infinitívusz-jelölő előtti pozícióból jobbra mozgatjuk, ahol jobb-adjunkcióval kapcsoljuk az IP-hez.

Ami egy VO-megközelítés számára problémát jelent az infinitívusszal kapcsolatban, az az, hogy hogyan lehet motiválni az AP-k, PP-k és egyéb nem-DP VP-n belüli összetevők balra történő mozgását.¹³

A két elemzés közötti választást megkönnyíti, ha nyugati-flamand és afrikaans nyelvi adatokat is figyelembe veszünk:

(40) nyugati-flamand:

mee Valere **te** [willen [dienen boek kuopen]] **een**
-val Valere INF akar az könyv venni PERF
'mivel Valere meg akarta venni azt a könyvet'

[Haegeman (1995) adatai]

(41) afrikaans:

Die banke moes oop gewees het, om dit gister **te** [kan betaal] **het**
a bank kell nyitva lenni PERF az tegnap INF tudni megvenni PERF
'A banknak nyitva kellett volna lenni ahhoz, hogy (azt) meg tudjam venni tegnap.'

[Donaldson (1993) adatai]

Az a tény, hogy az infinitívuszi *te* és az infinitívuszi ige között megjelenhetnek összetevők, egyértelműen azt mutatja, hogy az infinitívusz-jelölő nem lehet igei affixum. Ugyanakkor az ige mozgása sem lehet egyszerű fejmozgatás, hiszen (40) egy frázist tartalmaz (*dienen boek* 'az a könyv'), amit szintén elmozgatott összetevőnek kell tekintenünk egy OV-keretben. Azt a következtetést kell tehát levonnunk, hogy az infinitívuszi szerkezetekben igenis a fej áll elől, saját funkcionális projekciójuk van, amit Hinterhölzl F1P-nek nevez.

A fenti következtetés azonban visszavezet a balra mozgatás problémájához. Vizsgáljuk meg a következő mondatot:

(42) dat Jan [Marie het boek morgen] wilde [geven]
hogy Jan Marie a könyv holnap akarta adni
'hogy Jan holnap Marie-nak akarta adni a könyvet'

A példa azt mutatja, hogy a DP-k és a határozók megelőzik a szelektáló igét, maga az infinitívusz (és ha jelen van a szerkezetben, az infinitívusz

¹³ A DP argumentumok eset-engedélyező mozgásával természetesen nem kell külön elszámolni, ez egyértelműen következik a minimalista megközelítésből.

tagmondati vonzata is) követi azt. Hinterhölzl (1999) szerint is az lenne a legegyszerűbb, ha a szerkezetet úgy vezethetnénk le, hogy az igét megelőző bezárójelezett összetevőket egyenként mozgatjuk (scrambling) a beágyazott tagmondatból a főige elé, azonban ez a megoldás a következők miatt nem jöhet szóba:

- az igei partikulák, a kis tagmondat (small clause) predikátumok és az idiomatikus kifejezések nem vesznek részt argumentum-keveredésben, viszont megjelenhetnek a VR szerkezetekben.¹⁴

- a határozók sem vesznek részt a keveredésben, csak egy nagyobb frázis részeként mozgathatók (pl. Cinque 1999)

Miután meggyőzően érvelt a keveredéses elemzés ellen, Hinterhölzl a következőkre alapozza saját elemzését: a) a koherens (újraserkesztett) infinitívuszok is teljes CP vonzatok; b) egy CP-nek a következő a szerkezete:

(43) L NP-k [S-Adv [Neg [S-NP-k [VP-Adv [Pred0 [F1P zu [F2P V [F3P CP [VP]]]]]]]]]]¹⁵

És most lássuk, hogyan vezethető le egy mögöttes (44a)-ból (44b), ahol az infinitívusz kivételével minden összetevő kimozdult a beágyazott mondatból a főmondatba:

(44) a. [dat vaak [VP Jan wil [CP ... [lang [F1P 0 [VP PRO lezen het boek]]]]]]

b. dat Jan het boek vaak lang wil lezen
 hogy Jan a könyv gyakran sokáig akar olvasni
 ‘hogy Jan gyakran akar sokáig könyvet olvasni’

¹⁴ A felsorolt összetevők részt vehetnek fókusz-keveredésben, de ez jellegzetes intonációval jár együtt, ami a VR szerkezeteket nem jellemzi.

¹⁵ L-NP: Long-Scrambling NP-k (specifikusság), a hagyományos TopP-nek feleltethető meg.
 S-NP: Short-Scrambling NP-k (engedélyezés miatti mozgatás),
 S-Adv: mondathatározók,
 F1P: az infinitívusz-jelölő és az elmozgatott igekötői kifejezések pozíciója,
 PredP: small clause-ok, idiomatikus kifejezések és irányjelölő PP-k helye,
 F2P: a CP-k engedélyezési projekcióját domináló funkcionális projekció,
 F3P: itt vannak engedélyezve a CP vonzatai.

A levezetés a következő:

- (45) 1. lépés: a főnévi argumentumok engedélyezési okokból még a Spell-Out előtt elhagyják a VP-t (rövid keveredés):
[dat vaak Jan [wil [CP [TP PRO het boek_i lang [F_{1P} [VP lezen t_i]]]]]]
2. lépés: az igéig kiürített F_{1P} a beágyazott mondat [Spec,CP]-jébe mozog:
[dat vaak Jan wil [CP [F_{1P} lezen t_i] [TP PRO het boek_i lang t_{F_{1P}]]]]}
3. lépés: a maradék infinitívuszi TP a főmondat [Spec,PredP]-jébe mozog:
[dat vaak Jan [PredP [TP PRO het boek lang t_{F_{1P}]] wil [CP lezen t_{TP}]]]}
4. lépés: az infinitívuszi Tense-fej fej-adjunkcióval hozzákapcsolódik a mátrix Tense-fejhez, így egyesítve a két TP-tartományt, ami egyetlen kiterjesztett projekcióként funkcionál (Roberts 1997).
5. lépés (opcionális): a „T-a-T-be” mozgatás lehetővé teszi a mátrix alany és a beágyazott direkt tárgy további mozgását (hosszú keveredés):
[dat Jan_i het boek_i vaak t_i [PredP [TP PRO t_j lang] wil lezen]]

A németben az infinitívusz általában megelőzi a mátrix igét, tehát itt egy további lépés feltételezésére van szükség ahhoz, hogy a német és a holland közötti különbséget megmagyarázzuk. A németben az F_{1P} [Spec,CP]-be mozgatása után az infinitívusz tovább mozog a mátrix ige elé, hátrahagyva a saját CP-vonzatát. A hollandban ez a mozgatás nem látható formában megy végbe.

Ami a nyugati-flamandot illeti, Hinterhölzl szerint a VR és a VPR-szerkezetek alapján véve ugyanazokra a szintaktikai műveletekre vezethetők vissza, a különbség mindössze abban rejlik, hogy az infinitívusz az F_{1P} [Spec,CP]-be mozgatása során még mennyi anyagot visz magával (pied-piping).

Összefoglalásként elmondható, hogy a VO-megközelítésnek számos előnye van az OV-megközelítéssel szemben, többek között az, hogy nem kell jobb-adjunkcióhoz folyamodni az elemzés során, viszonylag egyszerű magyarázatot ad a határozók és CP-komplementumok disztribúciójára, és a holland, német és nyugati-flamand közötti különbségek is könnyen levezethetők. Hinterhölzl meggyőzően érvel amellett, hogy – különösen a nagyobb igei komplexek esetén – egy OV-megközelítés sem kerülheti el a TP-mozgatás

bevezetését, tehát a VO-elemzés gazdaságosabb is, hiszen ebben nincs szükség az extrapozíció műveletére.

7.2.2. Nyugati-germán: egy tagmondat vagy kettő?

A két tagmondatos elemzés mellett egyrészt az időhatározói kifejezések pozíciója és interpretációja (46) szól, másrészt pedig a névmások és anaforikus névmások értelmezési lehetőségei a kötési elvek fényében (47).

Az időhatározókra vonatkozó alapfeltevés az, hogy egy tagmondat csak egyetlen független időhatározói kifejezést enged meg.¹⁶ Ahol tehát két igével két független időhatározó jelenik meg, az egyik határozó az egyik igét módosítja, a másik a másikat. (46) esetében is az a megengedett interpretáció, amikor a 'már hosszú ideje' az 'akar' módosítója, míg a 'ma' a 'meglátogatni' igéé. (46d) továbbá azt is illusztrálja, hogy egy egy tagmondatos szerkezetben az időhatározók sorrendje is eltér az egy tagmondatos grammatikus formától.

- (46) a. weil Peter mich schon lange heute besuchen wollte
mivel Peter engem már hosszú ideje meglátogatni akar
'mivel Peter már régóta meg akar ma látogatni engem.'
- b. *weil mich Peter schon lange heute besucht hat
mivel engem Peter már régóta ma meglátogatott PERF
- c. *weil das Peter schon lange heute wollte
mivel a Peter már régóta ma akart
- d. weil mich Peter heute schon lange besucht hat
mivel engem Peter ma már régóta meglátogat PERF
'Ma már hosszú ideje annak, hogy Péter meglátogatott engem (=már hosszú ideje nem látogatott meg engem Péter)'

A következő mondatokból az látszik, hogy az ECM szerkezetben szereplő koherens infinitívuszi szerkezetekben két tagmondat szerepel. Az

¹⁶ Független időhatározói kifejezés alatt olyan határozókat értünk, ami nem egy már bevezetett időhatározóhoz kapcsolódik. (i) két időhatározót tartalmaz ugyan, de ezek nem függetlenek egymástól, hiszen a *tíz órakor* a *holnap* egy részére vonatkozik.

(i) Holnap érkeznek meg tíz órakor.

anaforikus névmásokra vonatkozó kötési elv értelmében az anaforikus névmásoknak tagmondaton belül kötve kell lenni. (47c)-ben az összeindexelt összetevők tehát nincsenek egy tagmondatban, ezért lesz a mondat rosszul formált. (47a) és (47b) esetében a névmásokra vonatkozó kötési elvet kell megvizsgálni, amely azt mondja ki, hogy a névmásoknak saját tagmondatukon belül szabadnak kell maradniuk. Az, hogy (47b)-ben a jelölt kifejezések összeindexelhetők, ismét arra utal tehát, hogy a szerkezet több mint egy tagmondatot tartalmaz.

- (47) a. weil er_i ihn*_{i/j} sie nicht washen liess
 mivel ő-MASC őt-MASC ő-FEM nem mosni hagyta
 'mivel (MASC) nem hagyta, hogy (FEM) megmossa őt'
- b. weil er_i sie ihn_{i/j} nicht washen liess
 mivel ő-MASC ő-FEM őt-MASC nem mosni hagyta
- c. *weil er_i sie sich_i nicht waschen sah
 mivel ő-MASC őt-FEM magát nem mosni látta
- d. weil er_i sich_i sie nicht waschen sah
 mivel ő-MASC magát ő-FEM nem mosni látta
 'mivel ő (FEM) nem látta őt (MASC) mosakodni'
- e. weil er sie_i sich_i nicht waschen sah
 mivel ő-MASC őt-FEM magát nem mosni látta
 'mivel ő (MASC) nem látta őt (FEM) mosakodni'

Ahhoz, hogy a (47)-ben látható adatokat magyarázni tudjuk, Hinterhölzl (1999) szerint a következő feltevésekre van szükség: az ECM-alanyok eset-engedélyezése a mátrix TP-ben történik, a tárgyaké pedig a beágyazott TP-ben. A névmásokra vonatkozó kötési elvekhez pedig az alábbi feltételnek kell teljesülnie:

- (48) „A névmások és anaforikus névmások az eset-engedélyezési pozíciójukban interpretálódnak (tehát a Kötési Elvek alkalmazása előtt a Logikai Formában rekonstrukciónak kell történni az eset-engedélyező pozícióba).”
 (Hinterhölzl 1999)

7.3. *Vissza a magyarhoz*

Ami a magyar nyelvet illeti, természetesen nem okoz különösebb nehézséget olyan adatokat találni, ahol az infinitívuszi szerkezetben több, mint egy időhatározó szerepel az elvárható interpretációs lehetőségekkel. A kötési elvek azonban nagyobb kihívást jelentenek.

Érdekes módon ha a semleges mondatban szerepel két független időhatározó, a mondat meglehetősen sután hangzik, sorrendtől függetlenül:

- (49) a. ?Tegnap holnap akartam Pétert meglátogatni.
b. ?Tegnap Pétert holnap akartam meglátogatni.

A helyzet sokat javul, ha a mondatba beillesztjük a *még* módosítót:

- (50) a. Tegnap még holnap akartam Pétert meglátogatni.
b. Tegnap (még) Pétert (még) holnap akartam meglátogatni.

Amikor az egyik időhatározói kifejezés a fókusz pozícióban jelenik meg, a mondat ismét teljesen grammatikus, a két független időhatározó jelenléte két tagmondatos szerkezetre utal:

- (51) TEGNAP akartam Pétert holnap meglátogatni.

A kötési elvekkel kapcsolatban fölmerül egy komoly probléma: a hagyományos elemzések (pl. É. Kiss 1987, 2002) szerint a magyar VP szerkezete lapos, amit éppen a kötési elvek segítségével lehet alátámasztani:

- (52) a. *Felhívta a fiúk_i anyja őket_i.
b. *Felhívták (ők_i) a fiúk_i anyját.

A C kötési elv kimondja, hogy a referenciális kifejezések nem lehetnek kötve. A (51)-ben szereplő mondatok rosszulformáltsága É. Kiss szerint annak tudható be, hogy a VP-n belül szereplő NP-k kölcsönösen k-vezérlik egymást, ilyen szempontból nincs különbség az alanyi és a tárgyi névmások viselkedése között. A magyar VP szerkezete tehát lapos. Nyilvánvaló, hogy ez a konklúzió jelen javaslat szempontjából megsemmisítő lehet. Ugyanakkor

állnak rendelkezésre olyan adatok is, miszerint az alanyi-tárgyi aszimmetria a magyarban is létezik. Kenesei (2005a) a következőkkel támasztja ezt alá:

- (53) a. Péter belopakodott, de a kis hülye_i anyukája rögtön észrevette (öt_i).
b. *Péter benézett, de (ő_i) nem vette észre a kis hülye_i anyukáját.

Ezek az adatok megkérdőjelezik a lapos VP-szerkezet fönntarthatóságát, ugyanakkor természetesen a két tagmondatos elemzés mellett önmagukban nem szolgáltatnak bizonyítékot. A kutatásnak ebben a szakaszában ez nem is célo, jelenleg azt akartam bemutatni, hogy a lapos mondatszerkezet nem szolgál egy potenciális két tagmondatos elemzés ellenérveként, hiszen létjogosultsága megkérdőjelezhető.

Mindezek fényében Hinterhölzlt követve a problematikus magyar mondatokat is egy két tagmondatos szerkezetből tartom levezethetőnek, így tartható az az állítás, hogy az infinitívuszi szerkezetek is teljes tagmondat nagyságúak. Az infinitívuszi szerkezeteken belüli fókusz-pozícióban azonban bizonyos típusú fókuszált összetevők, melynek pontos tulajdonságait meghatározni további kutatás szükséges, nem szoktak megjelenni, hanem újraszerkesztést követően a főige fókusz-pozíciójába mozognak. Ugyanakkor a finit mondatokban rosszulformált fókusz-kvantor sorrend grammatikus az infinitívuszi tagmondaton belül. Ez véleményem szerint elsősorban hatóköri különbségekkel magyarázható, mint arra az (5)-ös számú lábjegyzet is utal. Mint köztudott, a magyar nyelvben a hatókör-értelmezést a felszíni szerkezet tükrözi. A finit tagmondatok bal perifériáján ez nem lehetséges. Az infinitívuszi szerkezetekben viszont a sorrendi megszorítás nem feltétlenül érvényesül, ha a hatókör-értelmezés úgy kívánja. Hogy ez pontosan milyen szerkezeti különbségeket tételez fel a finit és infinitívuszi tagmondatok szerkezete között, szintén további kutatás tárgya.

8. Összefoglalás

Jelen dolgozat arra tett kísérletet, hogy megmagyarázza, miként lehetséges az, hogy egyes infinitívuszi szerkezetekben az ige előtti összetevők nem a bal perifériára jellemző sorrendben követik egymást. Teszik mindezt annak ellenére, hogy ma már általánosan elfogadott az a megközelítés, miszerint az infinitívuszi szerkezetek is tagmondat nagyságúak, szerkezetüket tekintve pedig egy finit tagmondat projekcióival rendelkeznek, a finit tagmondatra jellemző sorrendi megkötöttségekkel együtt, amit nyelvi adatok sokasága is alátámaszt. Hinterhölzlt (1999) gondolatmenetét követve javasla-

tom a következő: a problematikus mondatok szintén két tagmondatból álló szerkezetek, azonban olyan mozgás történik a deriváció során, amelynek következtében a két tagmondat átjárhatóvá válik. Ez a T-a-T-be mozgás, ami az infinitívuszi szerkezetek hiányos időszerkezete miatt mehet végbe és a két tagmondat látszólagos egyesítését eredményezi. Az elemzés egyik előnye, hogy magyarázza a nyugati-germán és a magyar szabad szórendi jelenségek közötti hasonlóságokat, másrészt pedig lehetőséget ad arra, hogy az egyértelműen két tagmondatos ill. az egy tagmondatból állónak tűnő infinitívuszi szerkezeteket egységesen tudjuk kezelni. Természetesen ehhez további adatokra lesz szükség, hiszen különösen a kötési elvekkel kapcsolatos adatok még nem annyira meggyőzőek, mint a nyugati-germán esetében. A dolgozat egy másik érdeme, hogy felhívja a figyelmet egy tudomásom szerint még dokumentálatlan különbségre az infinitívuszi és finit tagmondatok között.

HIVATKOZÁSOK

- Ackema, Peter 2004: Do preverbs climb?, in Katalin É. Kiss–Hank van Riemsdijk szerk.: *The Verbal Complex: A Study of Hungarian, German, and Dutch*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 359–393.
- Beghelli, Filippo–Tim Stowell 1997: Distributivity and negation: The syntax of *each* and *every*, in Anna Szabolcsi szerk.: *Ways of Scope Taking*, Dordrecht, Kluwer, 71–107.
- Brody, Michael 1990: Remarks on the order of elements in the Hungarian focus field, in István Kenesei szerk.: *Approaches to Hungarian 3*, Szeged, JATE, 95–121.
- Brody, Michael 1995: Focus and checking theory, in István Kenesei szerk.: *Approaches to Hungarian 5*, Szeged, JATE.
- Cinque, Guglielmo 1999: *Adverbs and Functional Heads: A Cross-linguistic Perspective*, Oxford, Oxford University Press.
- Corver, Norbert–H. C. van Riemsdijk 1997: The position of the head and the domain of scrambling, in B. Palek szerk.: *Typology: Prototypes, Item Orderings and Universals*, Proceedings of LP '96, Prague, Charles University, 57–90.

- Dalmi, Gréte 2004: *The Role of AGRP in Non-finite Predication*, PhD disszertáció, ELTE, Budapest, kézirat.
- Donaldson, B. 1993: *A Grammar of Afrikaans*, Berlin–New York, Mouton de Gruyter.
- É. Kiss, Katalin 1987: *Configurationality in Hungarian*, Dordrecht, Reidel.
- É. Kiss, Katalin 1992: Move-alpha and scrambling in Hungarian, in István Kenesei–Csaba Pléh szerk.: *Approaches to Hungarian 4*, Szeged, JATE, 67–98.
- É. Kiss, Katalin 1998: Multiple topic, one focus? *Acta Linguistica Hungarica* **45**, 3–29.
- É. Kiss, Katalin 1999: Strategies of complex predicate formation and the Hungarian verbal complex, in István Kenesei szerk. *Crossing Boundaries*, Amsterdam, Benjamins, 91–114.
- É. Kiss, Katalin 2002: *The Syntax of Hungarian*, Cambridge, Cambridge University Press.
- É. Kiss, Katalin 2003: Argument scrambling, operator movement, and topic movement in Hungarian, in Simin Karimi szerk.: *Word Order and Scrambling*, London, Blackwell, 22–43.
- É. Kiss, Katalin–Hank van Riemsdijk szerk. 2004: *The Verbal Complex: A Study of Hungarian, German, and Dutch*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company.
- Evers, A. 1975: *The Transformational Cycle in Dutch and German*, PhD disszertáció, Utrecht, kézirat.
- Farkas, Donka–A. Giannakidou 1996: How clause-bounded is the scope of universals?, in *Semantics and Linguistic Theory (SALT) VI*, 137–155
- Haegeman, Liliane 1995: IPP Constructions and finite V movement in West Flemish, *GenGenP*.
- Haegeman, Liliane–Henk van Riemsdijk 1986: Verb projection raising, scope, and the typology of rules affecting verbs, *Linguistic Inquiry* **14/3**, 417–466.
- Hinterhölzl, Roland 1999: *Restructuring Infinitives and the Theory of Complementation*, PhD dissertation, University of Southern California.
- Hinterhölzl, Roland 1997: A VO-based approach to verb raising, in K. Kusumoto szerk. *NELS 27*, 187–201.

- Kálmán C. György–Kálmán László–Nádasdy Ádám–Prószéki Gábor 1989: A magyar segédigék rendszere, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 17, 49–103.
- Kayne, Richard 1994: *The Antisymmetry of Syntax* (Linguistic Inquiry Monograph 25), Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.
- Kenesei, István 1989: Logikus-e a magyar szórend? *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XVII, 105–152.
- Kenesei, István 1994: *On the Syntactic Options of Focus*, kézirat, Szeged, JATE.
- Kenesei, István 2001: Criteria for auxiliaries in Hungarian, in Kenesei István szerk.: *Argument Structure in Hungarian*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 73–106.
- Kenesei, István 2002: *Arguments in Hungarian Nonfinite Constructions*, előadás, Leiden.
- Kenesei, István 2005a: Hungarian in focus, *Journal of Linguistics* 41, 409–435.
- Kenesei István 2005b: Kettős fókuszos és kettős tagadás a magyarban, *Magyar Nyelv* 101, 178–196.
- Koopman, Hilda–Anna Szabolcsi 2000: *Verbal Complexes*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.
- Marác, László 1989: Asymmetries in Hungarian, PhD disszertáció, Rijksuniversiteit Groningen.
- Puskás, Genovéa 2000: *Word Order in Hungarian: The Syntax of A-bar Positions*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.
- Rizzi, Luigi 1997: The fine structure of the left periphery, in Liliane Haegeman szerk.: *Elements of Grammar*, Dordrecht, Kluwer, 281–337.
- Roberts, Ian 1997: Restructuring, head movement and locality, *Linguistic Inquiry* 48, 423–460.
- Selkirk, Elisabeth O. 1984: *Phonology and syntax*, Cambridge, The MIT Press.
- Surányi, Balázs 2002: *Multiple operator movements in Hungarian*, Utrecht, LOT.
- Szabolcsi, Anna 1997: Strategies for scope taking, in Anna Szabolcsi szerk.: *Ways of Scope Taking*, Dordrecht, Kluwer, 109–154.
- Tóth, Ildikó 1995: *Negative Polarity Licensing In Hungarian*, kézirat, Szeged, JATE.

- Tóth, Ildikó 2000: *Inflected Infinitives in Hungarian*, PhD disszertáció, Tilburg, Tilburg University.
- Wurmbrand, Suzanne 2001: *Infinitives*, Berlin–New York, Mouton de Gruyter.
- Zwart, Jan-Wouter 1993: *Dutch Syntax*, PhD disszertáció, University of Groningen.